

свої дії, а грає, живе у грі - знаходить вирішення проблеми за допомогою творчої уяви.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боровик О.В. Развитие воображения. Методические рекомендации / О.В. Боровик. – М, 2000. – С.112
2. Венгер Л. Развитие uwagi, пам'яті і уяви у дошкільному віці /Л. Венгер, В. Мухіна // Дошкільне виховання. -1974. -№12. - С. 24-30.
3. Гаспарова Є. Провідна діяльність дошкільного віку / Є.Гаспарова // Дошкільне виховання. - 1987. - № 7. -С. 45-50.
4. Эльконин Д. Б. Психология игры / Д. Б. Эльконин. - М, 1978.- с.25.
5. Карабаєва І., Ладивір С. Уява народжується в грі / І.Карабаєва, С.Ладивір // Дошкільне виховання. – 2007. – №10. – С.4-11.

REFERENCES

1. Borovyk O.V. (2000) *Razvytye voobrazheniya [The development of imagination]* Moscow [in Russian].
2. Venher L., Mukhina V. (1974) *Rozvytok uvahy, pam'яти i uiavy u doshkilnomu vitsi The development of attention, memory and imagination in preschool* Doshkilne vykhovannia – Preschool education, 12, 24-30 [in Ukraine].
3. Hasparova Ie. (1987) *Providna diialnist doshkilnoho viku [leading preschool activities]* Doshkilne vykhovannia – Preschool education, 7, 45-50 [in Ukraine].
4. Elkonyn D. B. *Psykhohohyia yhry [Psychology of games]* Moscow [in Russian].
5. Karabaieva I., Ladyvir S. (2007) *Uiava narodzhuietsia v hri [imagination comes into play]* Doshkilne vykhovannia – Preschool education, 10, 4-11 [in Ukraine].

УДК 159.943.8 – 053.4 : 316.625

ДОВІЛЬНА ПОВЕДІНКА І ВИБІР: ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ТА ПРОЯВИ У ДОШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Соловйова Л. І.

кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник
лабораторії психології дошкільника,

Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України

Статтю присвячено аналізу проблеми розвитку у дитини дошкільного віку здатності здійснювати свідомий вибір та його взаємозв'язку із становленням

довільної поведінки. Розкрито психологічний зміст поняття „вибір” а також підхід до розуміння вибору як складника вольового процесу. Розглянуто особливості формування у дошкільника здатності до вибіркової поведінки. Теоретично встановлено тісний зв'язок свідомого вибору із володінням дитини своєю поведінкою. Відзначено, що старший дошкільник спроможний до свідомого вибору на основі передбачення наслідків своїх дій. Підкреслено, що оформлення у старшому дошкільному віці довільної поведінки у якості особистісного новоутворення виступає критерієм вибору дитиною соціально значущих цінностей. Визначено показник та рівні прояву здатності старшого дошкільника управляти собою в процесі досягнення мети у різних специфічно дитячих видах діяльності.

Ключові слова: довільна поведінка, вибір, соціально значущі цінності, дитина дошкільного віку.

СОЛОВЬЁВА Л.И. ПРОИЗВОЛЬНОЕ ПОВЕДЕНИЕ И ВЫБОР : ВЗАИМОСВЯЗЬ И ПРОЯВЛЕНИЯ В ДОШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ

Статья посвящена анализу проблемы развития у ребенка дошкольного возраста способности осуществлять осознанный выбор и его взаимосвязь со становлением произвольного поведения. Раскрыто психологическое содержание понятия "выбор", а также подход к пониманию выбора как составляющей волевого процесса. Рассмотрены особенности формирования у дошкольника способности к выборочной поведению. Теоретически установлена тесная связь сознательного выбора с овладением ребенком своим поведением. Отмечено, что старший дошкольник способен к сознательному выбору на основе предвидения последствий своих действий. Подчеркнуто, что оформление в старшем дошкольном возрасте произвольного поведения в качестве личностного новообразования выступает критерием выбора ребенком социально значимых ценностей. Определены показатель и уровни проявления способности старшего дошкольника управлять собой в процессе достижения цели в различных специфически детских видах деятельности.

Ключевые слова: произвольное поведение, выбор, социально значимые ценности, ребенок дошкольного возраста.

LUDMILA SOLOVIOVA ARBITRARY BEHAVIOR AND SELECTION: THE INTERRELATION AND MANIFESTATIONS AT PRESCHOOL AGE

The article analyzes the problems of a child of preschool age the ability to exercise informed choice and its relationship with the development of arbitrary behavior. The psychological meaning of "choice" and understanding approach to component selection as volitional process. The features of formation of a preschooler's ability to conduct sampling. Theoretically a close relationship possession conscious choice of the child by his behavior.

It was found that in the period from four to seven years the child acquires practices regulating their emotional experiences and behavioral manifestations and control their own actions in line with accepted social goals. This it gradually loses impulsive behavior and actively learns to choose. It is noted that older preschooler able to conscious choice based on the prediction of consequences of their actions. Children's choices determine not situational desires, and internal factors such as social motives, ethics and values. Emphasized that registration in the high school age as the arbitrary behavior of tumors in favor of personal selection criterion child socially important values. Indices and levels of manifestation older preschooler's ability to manage them in achieving objectives in various children's specific activities.

Keywords: *arbitrary behavior, selection., socially important values, child of preschool age.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями. Однією з умов життєдіяльності людини є необхідність робити вибір. Вибирати доводиться за наявності проблемної ситуації на самих різних рівнях: між альтернативними предметами, діями, способами поведінки. Зазвичай це зробити виявляється доволі важко, особливо в дитячому віці. Здатність самостійно здійснювати вибір, усвідомлювати його наслідки та нести відповідальність за свої дії виступає пріоритетним завданням розвитку особистості як ініціативного, активного діяча, суб'єкта власної діяльності. Добровільне самовизначення дитини на основі соціально значущих цінностей та подальша реалізація намічених цілей у предметно-практичній діяльності та під час спілкування з іншими людьми сприяють поступовому вибудовуванню системи гуманістично спрямованих ціннісних орієнтацій дошкільника як регуляторів його активності, стійких та незалежних від зовнішніх впливів та внутрішніх потягів. Розвиток внутрішніх механізмів регуляції дитячої поведінки, яка на кінець дошкільного віку набуває усіх ознак довільної поведінки, надає дитині можливість самостійно контролювати процес втілення обраного нею варіанту дій і досягати наміченої мети. Проблема розглядається у межах наукової теми „Психолого-педагогічні чинники прийняття дитиною старшого дошкільного віку соціально значущих цінностей” (№ 0115U002685, 2015–2017 рр.) лабораторії психології дошкільника Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України.

Формулювання мети статті. Висвітлити питання розвитку у дитини дошкільного віку здатності здійснювати свідомий вибір та його взаємозв'язок із становленням довільної поведінки. Представити визначені показник та рівні прояву

довільної поведінки як чинника вибору дитиною старшого дошкільного віку соціально значущих цінностей.

Виклад основного матеріалу статті. Насьогодні у психологічній науці вибір (зокрема, особистісний) трактують як акт надання переваги одній із альтернатив з ряду заданих ззовні або сконструйованих суб'єктом вибору, що не зводиться до раціонального розрахунку. Особистісний вибір розглядається як внутрішня діяльність із вирішення ситуації невизначеності за допомогою переваги однієї з наявних альтернатив і прийняття відповідальності за її реалізацію та характеризується двома основними параметрами: суб'єктивними (підстави вибору) та об'єктивними (спрямованість вибору) [4]. Вибір може бути різною мірою активним і усвідомлюваним людиною. У випадках, коли підстави, на яких здійснюється вибір, суб'єкт не може чітко пояснити, він підшукує випадкові і ситуативні твердження, які дозволяють скрасити неповноцінність такого вибору. Саме критерій усвідомленості, на думку багатьох психологів, лежить в основі визначення „поганих” і „хороших” форм вибору (Ф. Василюк, А. Маслоу, С. Мадді, Д. Леонт'єв).

Один з наукових підходів до вивчення цієї проблеми розглядає вибір в межах вольової сфери (В. Віндельбандт, Л. Виготський, П. Гальперін, У. Джеймс, Ю. Куль, К. Левін, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, Л. Фестінгер, Х. Хекхаузен). Прихильники даного напрямку стверджують, що здатність людини до регуляції своїх дій в процесі досягнення поставленої мети і вибір тісно пов'язані між собою. Вибір визначається невід'ємною частиною і суттєвою ознакою вольової дії. За словами О. Леонт'єва, „де немає вибору, там немає вольової дії” [3, с. 3]. Необхідність у виборі, на думку С. Рубінштейна, постає перед людиною у разі виникнення сумнівів чи у обраній меті, чи то у засобах її досягнення, а іноді одночасно з'являються декілька конкуруючих цілей, виникає думка про можливі небажані наслідки тієї поведінки, яка призводить до досягнення бажаної мети. Саме у цей час між спонуканням до дії і самою дією уклінюється розмірковування і боротьба мотивів. Але і тоді, як зауважував С. Рубінштейн, „коли протиріччя не виступає безпосередньо у нестерпному почутті роздвоєння, свідомо мисляча істота, у якої виникає бажання здійснити якусь дію, зазвичай схильна піддати її попередньому аналізу” [6, с. 596]. Такий аналіз, перш за все, пов'язаний із розмірковуванням людини про наслідки здійснення бажання. На цьому етапі у вольову дію включається інтелектуальний процес та перетворює її у дію, опосередковану думкою. Урахування наслідків передбачуваної дії часто виявляє, що бажання, породжене однією потребою чи певним інтересом, в конкретній ситуації можливо здійснити лише за рахунок іншого бажання; а бажана сама по собі дія може за певних умов призвести до

небажаних наслідків. Підсумовуючи свою думку С. Рубінштейн писав, що перш ніж діяти, треба зробити вибір. Вибір, у свою чергу, потребує оцінки. Усвідомлення наслідків своїх дій в результаті такої оцінки і розуміння залежності майбутніх кроків від власного рішення породжує специфічне для вольової дії почуття відповідальності [6].

Беручи до уваги розуміння С. Рубінштейном вольової дії в широкому сенсі як осмисленої дії, спрямованої на досягнення мети [6, с. 607], вважаємо, що вибір у повному обсязі цього поняття стосується будь-якої довільної (як свідомої цілеспрямованої) дії людини.

Питання появи у дитини вміння здійснювати вибір науковці, перш за все, пов'язують із розвитком довільної поведінки, який відбувається у дошкільному віці. На думку Л. Виготського вибір є характерною ознакою оволодіння дитиною власною поведінкою [1, с.714]. Отже, в період з чотирьох до семи років дитина, набуваючи практики керування собою, активно вчиться вибирати.

Особливості становлення у дошкільника здатності регулювати свою поведінку в процесі досягнення поставленої мети було розглянуто нами у попередній публікації [7]. Тепер проаналізуємо, як протягом дошкільного віку у дитини розвивається здатність робити свідомий вибір та з'ясуємо його підґрунтя. Звернемося до праць, в яких науковці експериментальним шляхом визначили особливості дитячого вибору.

Л. Гарсіяшвілі з метою вивчення онтогенетичного розвитку здатності дитини до вибіркової поведінки було проведено дослід, у яких перед дітьми висували два послідовних завдання: 1) вибрати, щоб потім випити одну з двох рідин за уподобанням; 2) вибрати і випити одну з двох рідин за умови, що в одній посудині рідина приємна на смак, але шкідлива, а у іншій – неприємна, несмачна, проте корисна. У першому варіанті констатувалося надання дитиною переваги за безпосереднім враженням. Друге завдання створювало конфлікт безпосереднього враження і усвідомлення дитиною значимості своїх майбутніх дій. Для здійснення вибору їй необхідно було зважити об'єктивну цінність позитивних і негативних властивостей бажаної рідини. В результаті дослідів у першому варіанті не вибрали ні одну із рідин 32% трирічних, 15% чотирирічних, 10% п'ятирічних, 4% шестирічних. Починаючи з семи років усі діти змогли здійснити вибір: надали перевагу одній з рідин за безпосереднім враженням. У другому варіанті обрали рідину гірку, але корисну 6% трирічних, 24% чотирирічних, 15% п'ятирічних, 33% шестирічних, 58% семирічних.

Отримані дані дозволили зробити висновки про те, що, по-перше, у дітей з трирічного віку здатність робити вибір прогресивно зростає; по-друге, у молодших

дошкільників вибір визначається безпосереднім враженням, а не усвідомленням віддалених наслідків дій; по-третє, вибіркова поведінка старших дошкільників поступово стає все більш свідомою, ґрунтується на передбаченні ними наслідків своїх дій.

Загалом, психологи стверджують, що здатність дитини щось обирати з'являється вже на кінець першого року життя. Проте, під час такого вибору малюк є пасивним, оскільки вибір визначається безпосереднім враженням від предмета. Поведінка дитини раннього та молодшого дошкільного віку є мимовільною, має імпульсивний, ситуативний характер, цілі дій та засоби їх досягнення усвідомлюються недостатньо.

Дійсним вибором Л. Виготський називав „ вільний вибір між двома можливостями, який визначається не ззовні, а із середини”, тобто вмотивований самою дитиною [1, с. 715]. Саме під час такого вибору старший дошкільник має можливість більш-менш проаналізувати та оцінити наявну ситуацію, зважити можливості різних дій, усвідомити їх значимість та наслідки. Серед визначальних для дитини мотивів вибору стратегії діяльності і поведінки в цей період все частіше виступають соціальні за своїм змістом спонуки (підпорядкування правилам поведінки, етичним нормам у взаєминах з людьми).

Довільна поведінка, набуваючи стійкості до кінця старшого дошкільного віку надає дитині можливості не лише свідомо визначатися у своєму виборі, а й послідовно реалізувати власні ціннісно зорієнтовані дії.

Поява базового особистісного новоутворення дитини старшого дошкільного віку – довільної поведінки, як свідомої та цілеспрямованої, слугує критеріальною ознакою здатності дитини до вибору соціально значущих цінностей [5].

Довільну поведінку ми розуміємо як активність дитини, спрямовану на досягнення усвідомленої мети, реалізація якої розтягнута у часі. В процесі такої активності дитини здійснюється регулююча функція її свідомості. Довільна регуляція проявляється у здатності дошкільника свідомо управляти (посилювати, стримувати, гальмувати) своїми спонуканнями, переживаннями, міркуваннями, рухами, окремими діями, усією поведінкою.

Прояви довільної поведінки дитини у різних специфічно дитячих видах діяльності визначатимуться за таким показником як здатність управляти собою в процесі досягнення мети. На основі аналізу психологічної літератури та власних попередніх досліджень було визначено п'ять рівнів прояву здатності дитини управляти собою в процесі досягнення мети (табл. 1).

Нами передбачається вивчення довільної поведінки старшого дошкільника у діяльності, ініціатором якої є: а) дитина; б) дорослий.

Планується проведення спостереження таких видів діяльності, ініційованих дитиною:

Ігрова: сюжетно-рольова, інші ігри з правилами (рухлива, настільно-друкована, словесна та ін.)

Продуктивна: малювання, конструювання, ліплення, аплікація, елементи праці

Спілкування з дорослим та однолітками

Пізнавальна: спостереження, експериментування, розв'язання пізнавальних завдань та проблемних ситуацій

Спостереження видів діяльності, організованих дорослим передбачаються ідентичні попереднім, виключаючи сюжетно-рольову гру (оскільки вона є суто самодіяльною).

У таблиці 2 представлено характерні прояви довільної поведінки дитини старшого дошкільного віку у різних специфічно дитячих видах діяльності.

Таблиця 1

Рівні прояву довільної поведінки дитини старшого дошкільного віку

Кри- тері й	Пока- зник	Рівні прояву показника
Довільна поведінка	Здатність управляти собою в процесі досягнення мети	I. Відмовляється від діяльності за задумом, зразком, інструкцією, від спілкування з однолітками чи дорослим невдовзі від початку діяльності за необхідності узгоджувати з ними свої дії, дотримуватися визначеної теми спілкування; правила гри не визначає; порушення ігрових дій не сприймає фактично; не узгоджує своїх дій з учасниками гри.
		II. Дії не відповідають задуму, зразку, інструкції; самостійно не співвідносить з ними отриманий результат; помилок не бачить і не виправляє; повністю змінює свій задум; не бачить і не обґрунтовує змін; не дотримується визначеної теми спілкування, відходить від неї, не реагує на зауваження з боку дорослого; правила гри окреслює, але не виконує; порушення ігрових дій помічає; підпорядковується категоричним вимогам; не узгоджує своїх дій з учасниками гри, партнерами у спілкуванні; не керує своїми емоціями, в конфліктних ситуаціях проявляє агресивні дії стосовно партнерів.
		III. Відступає від задуму, змінює його; не бачить змін, обґрунтовує зміни після вказування на них дорослим; відступає від зразка, звертається до нього у разі утруднень; уточнює інструкцію через невідповідність меті; самостійно не співвідносить з ними отриманий результат; виправляє помилки після вказування на них дорослим; відступає від визначеної теми спілкування з дорослим, повертається до неї після його зауважень; правила гри обговорює; дотримується, уточнює їх у разі порушень; намагається узгоджувати свої дії з партнерами у спілкуванні, в грі; намагається керувати своїми емоціями, утримуватися від агресивних дій стосовно партнерів під час виконання провідних ролей в іграх та при безпосередній

		підтримці з боку дорослого.
		IV. Вносить зміни у задум, реалізує його частково; завважає невідповідність між отриманим результатом і задумом та обґрунтовує зміни; намагається коригувати свої дії зі зразком, інструкцією; співвідносити з ними отриманий результат; самостійно виправляє помилки; намагається узгоджувати свої дії з партнерами; намагається керувати своїми емоціями, утримуватися від агресивних дій стосовно партнерів під час виконання провідних та рядових ролей у іграх та при незначній підтримці (заохочення, підбадьорення) з боку дорослого; намагається дотримуватися визначеної теми спілкування з дорослим, іноді відволікається, але самостійно повертається до неї; правила гри активно обговорює; дотримується їх, коригує з ними свої дії у разі порушень; узгоджує свої дії з учасниками гри як у провідних так і у рядових ролях.

Таблиця 2

Прояви довільної поведінки дитини старшого дошкільного віку у різних видах дитячої діяльності

Показник проявів довільної поведінки	Ініціатор діяльності	Вид дитячої діяльності	Ступені проявів довільної поведінки дитиною старшого дошкільного віку
Здатність управляти собою в процесі досягнення мети	Дитина	<i>Ігрова:</i> сюжетно-рольова гра, інші ігри з правилами (рухлива, настільно-друкована, словесна та ін.)	Правила гри не визначає; порушення ігрових дій не сприймає фактично; не узгоджує своїх дій з учасниками гри
			Правила гри окреслює, але не виконує; порушення ігрових дій помічає; підпорядковується категоричним вимогам; не узгоджує своїх дій з учасниками гри
			Правила гри обговорює; дотримується правил, уточнює їх у разі порушень, узгоджує свої дії* з учасниками гри під час виконання провідних ролей
			Правила гри активно обговорює; дотримується правил, коригує з ними свої дії у разі порушень; узгоджує свої дії з учасниками гри як у провідних так і у рядових ролях
			Правила гри чітко окреслює, порушення не допускає; ігрові дії чітко підпорядковані правилам; дотримується правил, узгоджує свої дії з учасниками гри завжди, незалежно від виконуваної ролі
		<i>Продуктивна:</i> малювання,	Відмовляється від діяльності за задумом невдовзі від початку роботи

	<p>конструювання, ліплення, аплікація, елементи праці</p> <p>Пізнавальна:</p> <p>спостереження, експериментування, розв'язання проблемних ситуацій</p>	Дії не відповідають задуму, повністю змінює свій задум; не бачить і не обґрунтовує змін
		Відступає від задуму, змінює його; не бачить змін, обґрунтовує зміни після вказування на них дорослим
		Вносить зміни у задум, реалізує його частково; завважає невідповідність між отриманим результатом і задумом та обґрунтовує зміни
		Коригує свої дії із задумом; повністю його реалізує
	<p>Спілкування</p> <p>з дорослим та однолітками</p>	Відмовляється від спілкування з партнерами невдовзі від його початку за необхідності узгоджувати з ними свої дії
		Не узгоджує свої дії з партнерами; не керує своїми емоціями, в конфліктних ситуаціях проявляє агресивні дії стосовно партнерів; не реагує на зауваження з боку дорослого
		Намагається узгоджувати свої дії з партнерами; намагається керувати своїми емоціями, утримуватися від агресивних дій стосовно партнерів під час виконання провідних ролей в іграх та при безпосередній підтримці з боку дорослого
		Намагається узгоджувати свої дії з партнерами; намагається керувати своїми емоціями, утримуватися від агресивних дій стосовно партнерів під час виконання провідних та рядових ролей у іграх та при незначній підтримці (заохочення, підбадьорення) з боку дорослого
	Узгоджує свої дії з партнерами; керує своїми емоціями, утримується від агресивних дій стосовно партнерів	

Показник проявів довольної поведінки	Ініціатор діяльності	Вид дитячої діяльності	Ступені проявів довольної поведінки дитиною старшого дошкільного віку
Здатність управляти собою в процесі досягнення мети	Дорослий	Ігрова: ігри з правилами (дидактична, рухлива, настільно-друкована, словесна та ін.)	Правила гри не визначає; порушення ігрових дій не сприймає фактично; не узгоджує своїх дій з учасниками гри
			Правила гри окреслює, але не виконує; порушення ігрових дій помічає; підпорядковується категоричним вимогам; не узгоджує своїх дій з учасниками гри
			Правила гри обговорює; дотримується правил, уточнює їх у разі порушень, узгоджує свої дії з учасниками гри під час виконання провідних ролей
			Правила гри активно обговорює; дотримується правил, коригує з ними свої дії у разі порушень; узгоджує свої дії з учасниками гри як у провідних так і у рядових ролях
			Правила гри чітко окреслює, порушення не допускає; ігрові дії чітко підпорядковані правилам; дотримується правил, узгоджує свої дії з учасниками гри завжди, незалежно від виконуваної ролі
		Продуктивна: малювання, конструювання	Відмовляється від мети діяльності невдовзі від початку роботи
		, ліплення, аплікація, елементи праці	Дії не відповідають зразку, інструкції; самостійно не співвідносить з ними отриманий результат; помилок не бачить і не виправляє
		Пізнавальна: спостереження, експериментування, розв'язання пізнавальних завдань	Відступає від зразка, звертається до нього у разі утруднень; уточнює інструкцію через невідповідність меті; самостійно не співвідносить з ними отриманий результат; виправляє помилки після вказування на них дорослим
			Намагається коригувати свої дії зі зразком, інструкцією; співвідносити з ними отриманий результат; самостійно виправляє помилки
			Коригує свої дії зі зразком, інструкцією; співвідносить з ними отриманий результат
		Спілкування	Відмовляється від спілкування з дорослим невдовзі від його

		з дорослим	початку за необхідності дотримуватися визначеної теми
			Не дотримується визначеної теми спілкування, відходить від неї, не реагує на зауваження з боку дорослого
			Відступає від визначеної теми спілкування, повертається до неї після зауваження дорослого
			Намагається дотримуватися визначеної теми спілкування, іноді відволікається, але самостійно повертається до неї
			Чітко дотримується визначеної теми спілкування

Узгоджує свої дії* – домовляється, кооперується, поступається, визнає помилки, коригує дії.

Висновки і перспективи наукових пошуків. Здатність дитини до вибору пов'язана із становленням протягом дошкільного віку довільної поведінки. Набуваючи вміння регулювати свої емоційні переживання та поведінкові прояви, керувати своїми діями, підпорядковуючи їх соціально прийнятним цілям, дошкільник поступово позбавляється імпульсивності у поведінці і стає здатним до свідомого вибору на основі передбачення наслідків своїх дій. Дитина старшого дошкільного віку спроможна до вибору, зумовленого не ситуативними бажаннями, а такими внутрішніми чинниками як соціальні мотиви, етичні норми та цінності. Поява здатності старшого дошкільника здійснювати цілеспрямовану поведінку вказує на процес вибору нею соціально значущих цінностей і може слугувати критерієм цього вибору. У перспективі плануємо на основі визначеного показника та рівнів прояву здатності дітей старшого дошкільного віку управляти собою в процесі досягнення мети експериментально вивчити стан розвитку їх довільної поведінки у різних специфічно дитячих видах діяльності. Довільна поведінка як чинник прийняття дитиною соціально значущих цінностей досліджуватиметься у старших дошкільників, які виховуються як в умовах дошкільного закладу так і школи. Це дасть можливість визначити особливості розвитку довільної поведінки як важливого особистісного надбання при переході дитини від дошкільної до початкової освіти.

ЛІТЕРАТУРА

1. Выготский Л. С. Психология / Л. С. Выготский. – М. : Эксмо-Пресс, 2000. –С. 714–727. – (Серия “Мир психологии”).
2. Гарсиашвили Л. А. Развитие воли ребенка в дошкольном, младшем и среднем школьном возрасте [Электронный ресурс] : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.00 „Психологические науки” / Гарсиашвили Л. А. – Тбилиси : Институт психологи им. Д. Н. Узнадзе, 1972. – 25 с. – Режим доступа к автореф. : <http://www.childpsy.ru/dissertations/id/18238.php>

3. Леонтьев А. Н. Воля [Электронный ресурс] / А. Н. Леонтьев. – Режим доступа к ресурсу : <http://www.infoliolib.info/psih/leontyev/volya.html> h.
4. Мандрикова Е. Ю. Виды личностного выбора и их индивидуально-психологические предпосылки [Электронный ресурс] : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. психол. наук : спец. 19.00.01 „Общая психология, психология личности, история психологии” / Мандрикова Елена Юрьевна.– М. : Моск. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова., 2005. – 27 с. – Режим доступа к автореф. : institut.smysl.ru/article/documents/mandrikova_avtoref.pdf.
5. Піроженко Т. Актуалізація ціннісно-сислової сфери особистості при переході дитини від дошкільної до початкової освіти / Т. Піроженко // Актуальні проблеми психології : Зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / [гол. ред. С. Д. Максименко]. – Харків : КЦ ФОР Іванової М. А., 2015. – Т. IV. Психологія розвитку дошкільника. Вип. 11. – С.155–166.
6. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – 4-е изд. – СПб. : Питер Ком, 1999. – 720 с. – (Серия “Мастера психологии”).
7. Соловйова Л. Довільна поведінка як чинник прийняття дитиною соціально значущих цінностей: теоретичний аспект проблеми / Л. Соловйова // Актуальні проблеми психології : Зб. наук. пр. Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України / [гол. ред. С. Д. Максименко]. – Харків : КЦ ФОР Іванової М. А., 2015. – Т. IV. Психологія розвитку дошкільника. Вип. 11. – С. 211–222.
8. Ціннісні орієнтації дитини у дорослому світі : навч.-метод. посібник // Т. О. Піроженко, Л. І. Соловйова та ін. – К. : Видавничий дім «Слово», 2016. – 248 с.

REFERENCES

1. Vygotsky, L.S. (2000). *Psikhologhiya* [Psychology]. Moscow: Eksmo Press [in Russian].
2. Harsiashvili, L.A. (1972). *Razvytye voly rebenka v doshkol'nom, mladshem y srednem shkol'nom vozraste* [Child development will in preschool, primary and secondary school age]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Tbilisi: D. N. Uznadze Institute of Psychology. Retrieved from <http://www.childpsy.ru/dissertations/id/18238.php> [in Georgia].
3. Leontiev, A.N. *Volya* [Will]. (n.d.). Retrieved from <http://www.infoliolib.info/psih/leontyev/volya.html> h [in Russian].
4. Mandrikova, E.Ju. (2005). *Vidy lichnostnogo vybora i ih individual'no-psihologicheskie predposylki* [Types of personal choice and individual psychological

background]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Moscow: MSU. Retrieved from institut.smysl.ru/article/documents/mandrikova_avtoref.pdf [in Russian].

5. Pirozhenko, T. (2015). Aktualizatsiya tsinnisno-smyslovoyi sfery osobystosti pry perekhodi dytyny vid doshkil'noyi do pochatkovoyi osvity [Mainstreaming value-semantic sphere of the person transition child from preschool to school education]. S. D. Maksymenko (Eds.), *Aktual'ni problemy psykholohiyi – Actual problems of psychology : Collection of scientific works of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine*. (Vols.IV, issue 11), (pp. 155–166). Kharkov: CC IE Ivanova M. A. [in Ukrainian].

6. Rubinstein S. L. (1999). *Osnovy obshhej psihologii [Fundamentals of general psychology]*. St. Petersburg: Piter Com [in Russian].

7. Soloviova L. (2015). Dovil'na povedinka yak chynnyk pryunyattya dytynoyu sotsial'no znachushchykh tsinnostey - teoretychnyy aspekt problemy [Arbitrary behavior as a factor of child adoption socially significant values: theoretical aspects]. S. D. Maksymenko (Eds.), *Aktual'ni problemy psykholohiyi – Actual problems of psychology : Collection of scientific works of the H. S. Kostyuk Institute of Psychology NAPS of Ukraine*. (Vols.IV, issue 11), (pp. 211–222). Kharkov: CC IE Ivanova M. A. [in Ukrainian].

8. Pirozhenko, T.O, Soloviova, L.I. et.al. (2016). *Tsinnisni oriyentatsiyi dytyny u dorosloму sviti [Values of the child in the adult world]: teach method*. Kiev: Publishing House "Word" [in Ukrainian].

УДК 159.922.7

**ГУМАНІСТИЧНИЙ ПІДХІД У ВИХОВАННІ ДИТИНИ
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПРОЯВАМИ АГРЕСІЇ В ПОВЕДІНЦІ**

Тищук Л. І.,

**кандидат психологічних наук, завідувач Житомирського центру
розвитку дитини №53 «АБВГДЕЙКА», м.Житомир, Україна, тел.0974387593,
abvgdeika53@ukr.net;**

Ковальова Л. В.,

**практичний психолог Житомирського центру розвитку дитини №53
«АБВГДЕЙКА», м.Житомир, Україна, тел.0974005909, abvgdeika53@ukr.net.**

Стаття присвячена особливостям проявів агресії в поведінці дитини дошкільного віку в сучасному дошкільному закладі. Аргументовано необхідність гуманістичного підходу у вихованні дошкільника. Описано три напрямки позитивного впливу на дитину: профілактика проявів агресії, оперативна гуманна